

Кузнєцова Наталія Володимирівна
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних фінансів,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Петрик Юрій Павлович
*магістр,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-579-5-48>

СТВОРЕННЯ СЕЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ (ДОСВІД ПОЛЬЩІ)

У контексті глобалізаційних викликів, трансформації ринкових систем і післякризового відновлення економік, особливо в постсоціалістичних країнах, інструменти стимулювання інвестицій набувають особливої ваги. Одним із таких інструментів є спеціальні економічні зони (СЕЗ), які продемонстрували ефективність у модернізації промисловості, залученні прямих іноземних інвестицій (ПІІ), розвитку регіонів і підвищенні конкурентоспроможності. Досвід країн Центральної та Східної Європи, а особливо Польщі, є надзвичайно цінним для України, особливо у фазі повоєнного відновлення економіки. Польща зуміла створити ефективну модель СЕЗ, що поєднує податкові стимули, інфраструктурну модернізацію та інституційну підтримку. Аналіз цього досвіду дозволяє сформулювати практичні орієнтири для формування української політики щодо розвитку СЕЗ.

Метою дослідження є аналіз механізмів створення та функціонування спеціальних економічних зон у Польщі як ефективного інструменту економічного розвитку, з акцентом на їхній внесок у залучення інвестицій, модернізацію промисловості та

регіональний розвиток, а також визначення можливостей адаптації польської моделі СЕЗ до українських умов у період повоєнної реконструкції.

Спеціальна економічна зона – це адміністративно виокремлена територія, де підприємницька діяльність здійснюється на пільгових умовах (податкових, митних, адміністративних тощо). Основні цілі створення СЕЗ – стимулювання економічного росту та розвитку регіонів, впровадження нових технологій у виробництво, підвищення конкурентоспроможності продукції, створення додаткових робочих місць та ефективне використання наявних виробничих потужностей і інфраструктури. Інші цілі включають залучення прямих іноземних інвестицій, розвиток експорту й формування кластерів високотехнологічних галузей. Важливо зауважити, що ефективність СЕЗ залежить від їх типу, «ціннісної пропозиції», географічного розташування, рівня інфраструктурних вкладень та галузевої структури регіональної економіки тощо. Оцінювати всі зони однорідно невірно – успіх кожної СЕЗ визначають вищезначені фактори, а недоліки часто зумовлені загальними економічними проблемами та недосконалістю інституцій [1].

У Польщі СЕЗ започатковано Законом від 20 жовтня 1994 р. «Про спеціальні економічні зони». Першою запрацювала зона «Євро-Парк Мелець». Протягом 1990-х–2000-х років у Польщі створено 14 спеціальних економічних зон, переважно у постіндустріальних та депресивних регіонах з високим рівнем безробіття [2]. Загальна площа цих зон на кінець 2019 р. становила близько 22,95 тис. гектарів, і первісно вони мали функціонувати 20 років (термін дії пізніше продовжили до кінця 2026 р.) [3]. В уряді Польщі вважають, що СЕЗ сприяли економічному зростанню навіть у кризові 2007–2009 роки, саме через поєднання комплексних стимулів та розумної регіональної політик [4].

У 2018 р. Польща реформувала систему: ухвалено «Акт про підтримку нових інвестицій», який замінив 14 окремих СЕЗ на єдиний інструмент «Польська інвестиційна зона» (Polish Investment

Zone). Тепер податкові пільги (звільнення від податку на прибуток) поширюються на всю територію країни, включаючи приватні та муніципальні землі, а зони набули статусу адміністраторів інвестиційних проектів. Завдяки цій реформі інвестори не обмежені кордонами колишніх СЕЗ, а пріоритетні для підтримки території – це зони з високим безробіттям та депресивними показниками, де дозволено більший розмір державної допомоги та подовжені періоди підтримки до 15 років [1].

Польські СЕЗ надавали комплекс стимулів:

1) Податкові пільги. Найважливіший механізм – звільнення від податку на прибуток (CIT/PIT) на певний період інвестування. Протягом перших років дії підприємств було також звільнення від ПДВ на імпорт обладнання. Період звільнення залежить від регіональної допомоги та може сягати 10–15 років (довше у депресивних регіонах).

2) Інфраструктурні інвестиції. Менеджери зон та влада вкладали значні кошти (часто залучаючи європейські фонди) у розвиток промислової інфраструктури – підводку комунікацій, будівництво доріг, енергомереж, підготовку земельних ділянок. Це створювало готові «під ключ» виробничі майданчики (greenfield і brownfield) для інвесторів [5].

3) Адміністративна підтримка. В рамках СЕЗ були створені спеціальні офіси для інвесторів, у функції яких входило допомога в оформленні дозволів, підборі персоналу та забезпечення зв'язку із місцевою владою тощо. Наприклад, 14 компаній-адміністраторів (що відповідали за зони) тепер виконують функції «менеджерів територій» Польської інвестиційної зони, приймаючи рішення про підтримку нових проектів. В рамках дії СЕЗ втілювалися проекти щодо підвищення кваліфікації працівників на базі місцевих навчальних закладів та проекти соціальної підтримки [1].

Завдяки цим механізмам Польща привабила значні обсяги інвестицій: за офіційними даними, з початку функціонування СЕЗ до кінця 2019 р. вкладено майже 132 млрд PLN інвестицій, створено

понад 388 тис. робочих місць, а в СЕЗ інвестували понад 2000 компаній [5].

Польські СЕЗ стимулювали розвиток окремих галузевих кластерів. Найбільшу частку у загальних інвестиціях мала автомобільна промисловість (близько 25.6% від загальної суми) і тут сформувалися великі виробничо-інвестиційні кластери (машинобудування, автокомпоненти, електротехніка). Значними є результати в авіаційно-космічній сфері. Так, у Підкарпатському воєводстві діє «Авіаційна Долина» – кластер із понад 100 підприємств, що виготовляють двигуни та авіаційні компоненти (включаючи зону Мелець) [6]. Частка авіаційного сектора зростає завдяки кластерам в Ряшіві, Кросно та Жешуві. Іншим прикладом є техніко-хімічні кластери у Сілезькому і Поморському регіонах (виробництво засобів гігієни, хімії), а також харчова галузь та ІТ-кластери. Також слід відзначити, що сучасні СЕЗ приділяють увагу інноваціям: багато зон має інкубатори, технологічні парки та підтримує R&D-проекти. Завдяки цьому підприємства отримували доступ до сучасних технологій, вкладали кошти в модернізацію виробництва та виходили на світові ринки [7].

Водночас польський досвід ілюструє певні виклики СЕЗ. По-перше, виникла регіональна нерівномірність: зони в більш вигідно розташованих воєводствах (наприклад, Катовицькій чи Любуській) приваблювали більше інвестицій, ніж у віддалених чи депресивних (наприклад, Сулковицька чи Сувальська). Ідентичні правила для всіх зон призвели до того, що зони з менш вигідним розташуванням відставали у результатах. По-друге, підприємства починали залежати від пілг, інколи відкладаючи інвестиції за межі зон чи очікуючи продовження преференцій, замість того, щоб органічно розвиватися самостійно. По-третє, Польща, як член ЄС, мусила коригувати механізми дії СЕЗ під жорсткі правила державної допомоги Євросоюзу [8]: рівень допомоги, галузі та регіони визначаються регіональною картою допомоги. Також міжнародні торговельні угоди обмежують застосування деяких надмірних преференцій.

Аналіз польського досвіду свідчить: приваблива інвестиційна інфраструктура та податкові стимули зробили СЕЗ ефективним інструментом відновлення економіки постсоціалістичних регіонів. Польща використала конкурентні переваги – великий ринок, освічене населення, географічне положення та членство в ЄС – разом із привабливим інвестиційним кліматом (податкові/митні пільги, інфраструктура, співпраця з владою). Однак слід зазначити, що СЕЗ – не панацея. Вони дають кращі результати, коли є частиною комплексної політики (розвиток промисловості, інфраструктури, освіти, регіональної підтримки), а не єдиним рішенням.

Для України польський приклад відкриває кілька перспектив. У період післявоєнного відновлення варто розглянути створення спеціальних зон у історично індустріальних регіонах (де є заводи й робочі колективи), щоб стимулювати відновлення та перепрофілювання виробництва. Варто інтегруватися у європейські ланцюги доданої вартості і за підтримки СЕЗ Україна може долучитися до автомобільних, машинобудівних чи аграрних кластерів регіону. Преференції слід поєднати з розвитком інфраструктури (логістика, енергопостачання) та освіти (технічні спеціальності). Важливо також врахувати, що СЕЗ повинні формуватися в рамках загальної стратегії відновлення країни, з урахуванням місцевих потреб і практик. Зокрема, успішна адаптація польського досвіду вимагатиме уникнути помилок попередніх українських спроб (ліквідація СЕЗ в 2000-х роках) і спрямувати розвиток нових зон саме на інновації та експортне виробництво.

Література:

1. Кузнєцова Н. В. Механізми дії спеціальних економічних зон та їх роль у економічному розвитку країн Центральної та Східної Європи (на прикладі Польщі). *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 1. С. 224–237. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-32>.
2. PAIH. Polish Investment and Trade Agency. Doing Business in Poland. Варшава, 2023. URL: <https://www.paih.gov.pl/en>.

3. Warsaw Institute. 25 Years of Special Economic Zones in Poland: A Chance for Investors. 2020. URL: <https://warsawinstitute.review/issue-2020/issue-4-2020/25-years-of-special-economic-zones-in-poland-a-chance-for-investors/>.
4. UNCTAD. World Investment Report 2022: International tax reforms and sustainable investment. New York : United Nations, 2022. URL: <https://unctad.org/publications>.
5. ESPON. European Special Economic Zones. Policy Brief. Luxembourg : ESPON EGTC, 2020. URL: <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/Policy%20Brief%20SEZ%20corr%2003-12.pdf>.
6. Dettoni J. Poland's SEZ Overhaul Remains Work in Progress. fDi Intelligence. 2020. URL: <https://www.fdiintelligence.com/content/news/polands-sez-overhaul-remains-work-in-progress-79958> .
7. Grant Thornton. What are Poland's Special Economic Zones, Polish Investment Zone and Public Support for Foreign Investors? 2023. URL: <https://www.grantthornton.pl/en/> .
8. European Commission. Investment Plan: Poland. 2019. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people/investment-plan-results/investment-plan-poland_en.